

TÖRTÉNETI IRODALOM

Gerhard Seewann

GESCHICHTE DER DEUTSCHEN IN UNGARN

Bd. 1: Vom Frühmittelalter bis 1860 (Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung; Bd. 24/I)

Band 2: 1860 bis 2006 (Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung; 24/II)

Marburg, Herder-Institut 2012. 540 o., 644 o.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK TÖRTÉNETE.

Gerhard-Dieter Seewann 1944-ben született Grazban. Tanulmányainak befejezése után öt éven át volt a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem Kelet-európai Kutatórészlegének a munkatársa. Közben a müncheni Südost-Institut vezető munkatársává vált és 1980 és 2007 között a fenti intézet könyvtárának a vezetője is. 2001 és 2005 között a Bajorország Kelet- és Dél-Európai Kutatási Szövetségének csoportvezetőjeként tevékenykedett. Számos a magyarországi németiség történetét és a kelet- és dél-európai kisebbségeket kutató projekt vezető munkatársa volt. Közben egyre több tudományos testület tagjává választották, így a Dunai Svábok Központi Múzeumának kurátora Ulmban, a Dél-kelet-Európai Németek Történelme és Kultúrája Bizottságának elnökhelyettese, továbbá társkiadója a müncheni Südostdeutsches Archiv c. folyóiratnak. 2007 óta tanácskezelő egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetemen.

Seewann történetírásában újszerű multi-etnikai kutatási módszereket alkalmaz és ebben a két tanulmánykötetben úgy ír a magyarországi német kisebbség történelméről, hogy habár az teljesen eltér a Magyarországon uralkodó megszokott nemzeti történelmi narratíváktól, mégis megállapítható, hogy ez a fajta nézőpont jól kiegészíti a jellegzetes magyar nemzeti történetírást. A szerző különösképpen a szakmai közönséget célozza meg akkor, amikor felvállalja a magyarországi német kisebbség átfogó bemutatását, de a mű egyszerű nyelvezetéből és stílusából kifolyólag, a köteteket minden németül tudó érdeklődő, tanulságos olvasmányként forgathatja.

Seewann szerint a kisebbségi csoportoknak is szükségük van a saját „történelmi narratívájuk” megírására, hiszen ez nemcsak egy önkritikus visszaemlékezés lehet a saját történelmünkre, hanem ugyanakkor egyfajta „identitástudat ajánlat” is. Így a megírt történetekkel egy bizonyos csoport, a történelmi visszaillesztés segítségével sikeresen betagozódhat a „térbe és az időbe” (IX.). A szerző tudományos tevékenységének középpontjában többek között Magyarország, illetve a magyarországi németiség 17. és 20. század közötti története, a kisebbségkutatás története és jelene, valamint a dél-európai migrációs folyamatok állnak. Seewann tanulmányain kívül több önálló tudományos kötetet írt. (Forrás: <http://www.svabkitelepites.hu/index.php?01471&d=1>; Megtekintve 2013. május 22-én.)

A szerző arra is felhívja az olvasó figyelmét, hogy az uralkodó nemzeti paradigma kerete eddig sem feltétlenül kínált mindig megfelelő lehetőséget a történetírás egyes kényes fejezeteinek a kezelésére. Például egy ilyen megoldatlan feladat a különféle csoportok (többségi-kisebbségi) együttélésének a kérdésköre is.

Ez a szemléletmód ténylegesen az összeurópai történelmi folyamatok felé irányuló történetírást jelent, amely „egyrészt lehetővé teszi a csoporttörténet nagyobb történelmi összefüggésekbe való besorolását, másrészt a más csoportokkal való állandó egyeztetés alapján a csoport sajátosságai is kiderülnek és így a történelmükről egy élénk és kifinomult képet nyújt.” (IX.)

A szerző kutatási céljainak és módszereinek a behatárolásakor azt is leszögezi, hogy az időszéri történelmi tényeket itt sűrített „kézikönyv” formájában szeretné bemutatni. Sőt, Seewann azt reméli, hogy a magyarországi német kisebbség különféle más európai kisebbségek történelmével való párhuzamba állításával egy újszerű, didaktikailag is jelentős tudásanyag keletkezhet.

Ugyanakkor Seewann tisztában van a behatárolt kutatási célok módszertani akadályaiival is, ugyanis Magyarország állandóan módosuló állami-területi tagoltsága miatt, maga a kiválasztott csoport meghatározása, illetve körülírása sem mindig teljesen egyértelmű. Így a történelmi időben és térben állandóan változó csoportstátuszok és identitáskeresések miatt, főként a kisebbségi csoportok kapcsán sokszor hiányzik az egységes, közös, azaz a pontosabb összehasonlításra

alkalmas történelmi háttér vagy néha a biztos kronológia is akadozhat. Továbbá olyan jellegzetességek is észlelhetők ilyen irányban, mint az erőltetett folytonosság igénye, vagy az időkép kizárólagosan lineáris megfogottsága. Ilyen hézagokkal az egyoldalú nemzeti narratíva is rendelkezhet, még akkor is, ha bizonyos esetekben egy adott nép történetírása különféle minőségű és korszak-hű tanulmányokra is jól szétbontható. Az elhanyagolt európai történelmi perspektíva nemcsak a modern tudományos kategorizálás, a struktúrák és szétágazó fejlődési irányok kiforratlansága miatt nem elég tiszta még ma, hanem ez olyan okokra is visszavezethető, mint például az európai és magyar történelem közötti feldolgozatlan diszkontinuitások komplex vetületeinek tudatos vagy nem tudatos háttérben tartása a történetírásban és tanításban.

Nem véletlenszerű, hogy Seewann a két összefüggő kötet közötti időelválasztó-határként az 1860-as évet választja, hiszen ezzel a sikeres mérőföldkövel a történész ismételtelen bebizonyítja, hogy mint kutató a transznacionális szemléletmódot nemcsak elméleti szinten, de a gyakorlatban is ugyanolyan jól tudja alkalmazni. Ez egy újfajta megközelítés, mert a szerző a magyarországi német kisebbség történelmét a fontosabb európai történelmi folyamatokkal párhuzamosan vizsgálja és a kisebbségi lét buktatóit és emelkedőit a modern magyar nemzetállam korai kezdeteinek kialakulásáig tárgyalja az első kötetben. Ez az időszak fontos állomásként szerepel a magyar nemzeti történelemben is, ám a Seewann-féle történelmi eszmefuttatás által hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a magyar nemzet kiforrását mégiscsak érdemes európai viszonylatban is értelmezni, mert ez a magyarság számára egy újszerű, tárgyilagos és ugyanakkor következetes történelemfelfogást is lehetővé tesz. Ez egy olyan fontos metszópont lehet az időskálán, ahol megvizsgálhatjuk azt, hogy hogyan is éltek meg minket, magyarokat mások belülről? És hogy ez által hogyan is látnak minket mások kívülről?

Az első kötet bevezetőjében a szerző összehasonlító elemzésben közelíti meg a magyarországi Árpád-kori, középkori és koraiújkorai településmozgásokat. A kora- és késő középkori állapotok bemutatásánál Seewann az erdélyi szászokra, valamint a szepesi és felső-magyarországi német városokra összpontosít, és ezeken keresztül vázolja fel a két népcsoport közötti gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat, a bányászat és a technológiacsere különféle folyamatait.

A harmadik fejezetben a szerző Magyarország késő középkori viszonyait a török időkig (1526–1699) vezeti fel, vagyis az ország területén lévő német városokat a reformáció és vallásszabadság előharcosaiként állítja be. Már ebből is láthatjuk, hogy a különféle német csoportok egy tartós alapot képeztek ahhoz, hogy a magyar régiók sajátos diszkontinuitásaikkal mégiscsak újra és újra felzárkózhassanak az akkori fejlettebb világhoz. Seewann „a német városok” fogalmi meghatározása kapcsán felmerülő akadályokat is felvázolja, azaz megjegyzi, hogy magának „a német” előtagnak a minőségi behatárolása az Erdélyi Fejedelemségben, és a Habsburg-házi uralkodók uralma alatt álló Magyar Királyságban nehézkes. Érdekes módon Seewann a törökök által uralt magyarországi részeken fekvő német városokkal kapcsolatos körülményeket kissé elhanyagolja, mert itt nem vonja be Koller erre vonatkozó újabb kutatási eredményeit. (Markus Koller: *Eine Gesellschaft im Wandel. Die osmanische Herrschaft in Ungarn im 17. Jahrhundert (1606–1683)*. Stuttgart 2010 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa), 36–38 o.) Ez már csak azért is meglepő, mert a török időket a szerző igen részletesen és jól megszerkesztett alfejezetekben tárgyalja, hiszen a török hódítás alatti háborúkkal köti össze a német városrendszer meggyengülését, sőt a török hódoltság hagyatékaként vázolja a délszlávok dél-észak irányú vándorlását és e térségekben való sűrűbb letelepedését. A harmadik fejezet negyedik alpontjaként Seewann a különféle szláv letelepedések általános gazdasági és politikai feltételeit 1711-ig tárgyalja, azaz a Magyar Királyság szervezetének akkori jellegzetességeit is behatóan elemzi. A fejezet utolsó alpontjában a szerző a délszláv vándorlásokkal kapcsolatos (1686–1704) térségbeli sajátos és ideiglenes jellegű elemeket és körülményeket is világosan felvázolja.

A negyedik fejezet („A letelepedések évszázada, 1711–1790”), amely több mint kétszáz oldal terjedelmű, központi szerepet tölt be az első kötetben. A fejezet e lényegi hatása nem csak a két részben tárgyalt alpontok arányos megoszlásának köszönhető, hanem magának a választékos témafeldolgozásnak is. Itt egy érdekes alternatív megközelítésről van szó, hiszen a kutatás mai állapota szerint, a török fennhatóság alá tartozó földesúri településekkel kapcsolatos viszonylagos adatok általánosítása mindmáig homályos.

Seewann olyan kutatók munkáira támaszkodik a harmincas évekből, mint Schünemann Konrad, Stanglica Franz, vagy a Magyarországra kivándorolt német telepésekkel kapcsolatos tényfeltárás kapcsán például főként Karl-Peter Kraus kutatásait használja.

Így a fejezet első részének változatos alpontjaiban a szerző, a különféle magyarországi régiókba bevándorló vagy akár betelepített német telepésekről, az állami jellegű népszabályozás esz-közöiről, (kényszervándorlások) illetve a II. József féle betelepítési (Bácska) és reprivatizációs politika (Bánság) következményeiről tájékoztatja az olvasót. Seewann körvonalazza a 18. században Magyarországra bevándorló németekkel kapcsolatos számarányok körüli jelentős eltéréseket. Így felhívja a figyelmet Dávid Zoltán demográfus tanulmányára. (Dávid Zoltán: Az 1715–20. évi összeírás [Die Konskription der Jahre 1715–1720], in A történeti statisztika forrásai, hrsg. Von József Kovacsics, Budapest 1975. A kutató az ország 1720 körüli össznépességét négy millió főre becsüli e tanulmányban.) Ugyanakkor a szerző azt is megállapítja, hogy Acsády Ignác 1896-os hozzávetőleges számításai ennél sokkal valószerűbbek, (Acsády, Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721, Budapest 1896. Acsády két és félmillióra becsüli a török háborúk utáni „magyarországi” össznépességet.) Az utólagos kutatások is inkább ezeket a számokat igazolják. (Kovács Alajos: Magyarország népességének fejlődése a török uralom megszűnése óta, Budapest 1919.)

Az ötödik fejezetben a szerző a német ajkú polgárságot és ezen körök magyar nemzeti önzonosulásának kérdéskörét (amely a 17. századig nyúlik vissza) helyezi a középpontba. Ez a különleges történeti látás az 1790-es évektől 1848-ig van lefedve a fejezetben (ez alatt a következő oldalakat értem Seewann monográfiájából: 238–277.). Csakhogy valójában Seewann „a német-magyar identitásvonal” egybeesését az 1799-től 1848-ig tartó időintervallumon belül véli felfedezni. Itt a szerző olyan mélyvágású európai hatásokat is megnevez, mint például a francia forradalmi-ellenforradalmi mozgalmak és így jut el a magyar reformkor kibontakozásának a bemutatásához is. Mégis megállapítható, hogy Seewann a németiség politikai, majd később (vagyis főként 1825-től) a reformkori magyar előkelők nyelvi és kulturális elmagyarosítási törekvéseinek a német értelmiségiekben keresztüli kivédését, a magyar nemzeti mozgalmak keretén belül (1790–1848) meglehetősen vázlatosan tárgyalja. Miért van ez így? Talán azért mert a szerző itt főként Stephan Ludwig Roth nyelvharcát helyezi érvelése középpontjába. Mégis, a kritikus olvasó rögtön észreveheti, hogy ez az 1842-es eseménytörténeti momentum eléggé hézagosan van beágyazva ide, hiszen az erdélyi szászok mélyebb társadalmi-történelmi összetevőinek részletesebb tárgyalása jelen esetben mégiscsak elvárható lenne, ha nem másért, már csak a társadalmi és történeti összefüggések tágabb értelemben vett pontosabb megértése miatt is. Ellenben a szerző történelmi bizonyítékokkal támasztja alá azon állítását, mely szerint időszakonként és helyenként az egyházak is előszeretettel használták az elmagyarosítás eszközeit. Seewann az ötödik fejezet utolsó és nagyon rövidre sikerült alfejezetében próbálja ezen állítását tényszerűen bebizonyítani. Az 1848-as forradalmi események a hatodik fejezetben kerülnek részletesebb bemutatásra, ahol Seewann a szlovákok, szerbek, románok, de különösképpen az erdélyi szászok, a német polgárság és a bánáti svábok forradalmi hozzáállásait külön alfejezetekben fejtegeti. Azonban megfigyelhető, hogy például az 1844-es nyelvtörvény következményeinek a tárgyalása túl rövidre sikerült, illetve itt az egyházakkal és iskolaügyi folyamatokkal kapcsolatos adatok is igencsak hiányosak. Feltételezhető, hogy ez azért van így, mert Seewann nem fordít elég figyelmet a forradalom előtti események egységesebb, részletesebb és polgári vonalak mentén történő bemutatására, amit az előző fejezetekben megcélóz, de aztán az 1848-as forradalmi kormány politikáját már kizárólag különféle nemzeti reakciók irányokként ábrázolja.

A szerző csak futólag érinti a német polgárság helyzetét és azt is csak olyan központokban, mint például Pozsony vagy Pest. Sőt, Seewann teljesen mellőzi az akkori német lakosság jobbágy-felszabadítással kapcsolatos vonatkozásait, ám ezek a fontos szempontok és hozzáállások ugyanúgy hozzátartoznak a korabeli polgári és társadalomtörténeti realitásokhoz, illetve magához a korszakhoz, mint például a nemzetiesedés irányvonala a 48-as eseményekhez. Az ma már nem kérdéses a történetírásban, hogy bizonyos nemzeti-polgári törekvések az 1848/49-es magyar nemzeti politikai iránnyal ellentétben vagy éppen ezzel párhuzamosan fejlődhetnek vagy ütközhetnek. A fejezet a bánáti és bácskai sváboknak 1849-ben a császárnak címzett folyamodványának rövid tárgyalásával ér véget. Ebben a felterjesztésben a svábok alapján véve a Szerb Vajdaság létrehozása ellen tiltakoznak egyenesen Bécsben.

A hetedik fejezetben a szerző a neoabszolutizmus nemzetséggpolitikájával foglalkozik, vagyis az olvasó egy főként politikai jellegű visszapillantásban találkozhat a Szerb Vajdaság sajátos helyzetének bemutatásával. Ugyanakkor itt Seewann a birodalomban uralkodó különféle oktatásügyi viszonyokat is találóan összegzi. A befejező fejezet kulcsfogalmai közé olyan szavak tartoznak, mint a társadalmi beilleszkedés, a mobilitás és a megtervezett betelepítések. Itt a szerző a

német államokba történő bevándorlásokhoz fűződő (1842–1848) szakvitával indít, majd ugyan-csak e téma kapcsán rátér a további évek (1850–1859) telepítésekkel kapcsolatos tisztázatlan kérdéseire. Így az olvasó nemcsak az 1848 előtti németajkú telepések bevándorlással kapcsolatos adatairól kap átfogóbb képet, hanem a Szerémségbe és Szlavóniába irányuló betelepítések egyik fontos gazdasági ösztönzőjével is megismerkedhet. Ma már köztudott, hogy ezekben a régiókban a császári hatóságok különféle adókedvezményekkel és más törvényes eszközökkel mesterségesen is befolyásolták a földek árát a sikeresebb betelepítések érdekében.

A szerző harminchat kiadott forrásszöveget sorol fel a függelékben (IX), azonban megfigyelhető, hogy ezek közül egyikre sem hivatkozik közvetlen módon a tanulmányban. A következő függelékes részben (X) Seewann további forrásjegyzéket csoportosít, de itt meg az a jellegzetesség dominál, hogy a tényleges forrásmunkáktól egészen az emlékezésekig sokrétű és minőségű forrásjegyzékek keverednek egymással. Továbbá a könyvészet alcímű alatt a bejegyzések száma az ezerhatszázas határt súrolja, ám nyilvánvaló, hogy ebből a nagyszámú felsorolásból egy nagyobb részarány már a második kötetre vonatkozik. A tárgymutató (XI) nagyban segíti az olvasót a tájékozódásban. Főként érvényes ez az állítás a helység- és személynévtári részekre, de a helység és névegyeztető táblázat külön van választva a helységnévtártól. Esetenként a mai helységnevek szinte gépiesen vannak hozzárendelve német megfelelőjükhöz, de ez Prešov esetében Eperies lenne, ugyanis a várost „Preschau”-nak kizárólag a második világháború ideje alatt nevezték.

A szaktanulmány végén (XII) négy felnagyított színes térkép is található, amelyek csak nagyjából biztosítanak eligazítást a magyar toponimiákban tájékozatlan olvasónak, főként, ha olyan specifikus helytörténeti részletességekbe menő adatokra gondolunk, mint amilyenek a negyedik fejezetben sorozatosan előfordulnak. Sőt, az olvasó hiába keresi például az említett fejezetben a 18. századi szlavóniai németekkel kapcsolatos bevándorlási adatokat, mert ezt a szerző bevezetőnek szánja egy másik fejezethez, vagyis a belső vándorlások témakörhöz, ami egyúttal azt is bizonyítja, hogy egyes fejezetekben, (például a négyes és nyolcas fejezetekben), az időrendi sorrend néha mesterségesen felborul. A könyv grafikai kivitelezése nem nevezhető minőséginek, sőt az ábrázolások, illetve képek teljesen hiányoznak. A szögletes zárójelekben dőlt betűkkel betűzött magyarázó bejegyzések, ilyen formátumban és terjedelemben inkább elvonják az olvasó figyelmét az eredeti gondolatmenettől, semhogy ténylegesen tájékoztatóknak. (Ilyen zavaró betűzések többek között az 54-es, és a 100–102-es oldalakon találhatók.)

Az első kötet fő témái közé tartoznak a középkori telepítések, a török kor és az azt követő korszakok, vagyis a reformkor, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc és a neoabszolutizmus kora. Az adatok puszta közlése helyett Seewann a különféle hatósági rendelkezések mögötti indítatók után kutat és ezek figyelembevételével többször elemzi a történéseket és néha ezek háttérkörülményeket is.

Megjegyzendő azonban, hogy a többször elbeszélés alkalmazása ellenére sem teljesen nélkülözhetők a biztosra vehető összekötő esemény- vagy társadalomtörténeti utalások, főleg akkor nem, ha a szerző korszakokat átfogó bemutatásokat is megcéloz. Az ilyen utalásokkal a szerző néha igencsak takarékoskodik. Habár Seewann jól érezhetően arra is törekszik, hogy egy összefüggő stílusú tudományos keretet biztosítson a gondolatainak és az adatbevitelnek, mégis talán pontosan emiatt érződik, hogy a leegyszerűsített narratíva néhol túlságosan is vontatottá válik. Alkalmadtán az olvasónak az az érzése támad, mintha a szöveg időközönként megakadna, vagy egyes fejezetek nem lennének teljesen befejezve. Ennek a töredezettségnek az egyik oka az lehet, hogy a fontosabb szövegrészek nagyrészt német másrészt magyar nyelvű szakirodalomból és forrásokból vannak összeállítva és ezek gördülékeny összedolgozása nem mindig akadálymentes. Egyes részek hol túl németesek, máskor meg az olvasó azt észleli, hogy a narratíva erőltetetten magyaros. Továbbá némely fejezetben nem egészen világos a „német” szó etnikum, vagy kisebbségi értelemben vett használata sem, de éppen a különféle korszakbeli eltérések miatt nem ártana pontosabban meghatározni, hogy melyik német népcsoport átmeneti fázisáról referál a szerző? Egyik megfogalmazásban Seewann „idegen etnikai csoportnak” (58 o.) nevezi az erdélyi szásozat, de előfordulnak a könyvben másfajta elírások is, amelyeket egy alaposabb lektorálás alkalmával biztosan hatékonyabban ki lehetett volna küszöbölni. Ilyenek fogalmi zavarok például „a Magdeburgi városjog” (40 o.), a „luxemburgi császári dinasztia” (46 o.) vagy olyan elírások, mint a császári írásmód „német írás (Sütterlin)”-ként való (133 o.) megnevezése.

Seewann a második kötetet a magyar nemzeti állam létrejöttének az előzményeivel indítja, vagyis a szerző már a Bevezetőben (I) leszögezi az 1848-as rövid momentumot, mint első fennálló magyar nemzetállami próbálkozást, amely a cári katonai beavatkozás miatt gyorsan meghiúsul.

Ugyanakkor Seewann a nemzeti államiság kifejlődését európai vonatkozásokban is tüzetesen megvilágítja. Egy ilyen jellegű elemzés főleg a Bevezető (I) rész (2) alfejezetében található, de a szerző többször is kapcsolja hasonlításaiban a magyar helyzeteket az európai viszonyokhoz és fordítva.

A továbbiakban a történész bemutatja a neoabszolutizmus bukását, az 1867-es Kiegyezést, a modern magyar nemzetállam kialakulásának körülményeit és változatos sajátosságait. „A magyar nemzetállam 1867–1914” című részben (II fejezet) az olvasó nemcsak a magyar nemzetállamiság és a Kiegyezés előfeltételeivel, de a korabeli elmagyarosítási törekvések különféle (kisebbségpolitikai, jogi és iskolaügyi) vetületeivel is megismerkedhet. Megfigyelhető, hogy a könyv fejezetei megegyeznek az újabb magyar történelem korszakaival és az is megállapítható, hogy ez a fajta korszakolás meghatározó jelentőségű a magyarországi kisebbségi németiség történelmére nézve is.

A kutató vizsgálódásaiban kitűnő precizitással körvonalazza az itteni régiók jellegzetességeit, továbbá következetesen elemzi a kisebbséget és a magyar többséget is formáló bonyolult német ki- és bevándorlási hullámokat. A második rész III. fejezetétől a VI. fejezetig bezárólag az olvasó folyamatosan találkozik a megnevezett témakörök más és más időbeni vetületeivel. Ezen túlmenően Seewann behatóan foglalkozik a magyarországi németiség szervezeteivel, a kisebbségi jogokkal és azokkal a kemény megpróbáltatásokkal (üldöztetések, száműzések és kitelepítések), amelyeket ez a népcsoport többszörösen is elszenvedett történelme folyamán Kelet- és Közép-Európában. A kutató a magyarországi német kisebbség eseménydús integrációs körülményeit az 1994/95, 1998, 2002 és 2006-os önkormányzati választások statisztikáival bezárólag figyelmesen elemzi ebben a tanulmánykötetben. Ilyen jellegű elemzésekkel főleg a VI. fejezet 6. alfejezetétől kezdődően találkozhat az olvasó.

Akárcsak az előző kötetben, Seewann mindenekelőtt a német lakosság szociális és politikai feltételeit és lehetőségeit mutatja be és a második részben ezeken keresztül közelíti az oszt-rák-magyar dualizmus korához. Így az olvasó az 1868-as nemzetiségi törvénnyel, illetve ennek az előfeltételeivel és kemény politikai gyakorlatával is megismerkedhet, ugyanakkor más jellegzetesebb, a német kisebbségi létet nagymértékben alakító kihatásaival is szembesülhet. Ilyenek például a törvény oktatásügyi, publicisztikai, gazdasági, szakpolitikai és a helységnevekre gyakorolt különféle hatásai. Seewann ilyen összefüggésben a megszilárduló hazai és külföldi nemzeti egysületek szerepét is kihangsúlyozza, sőt a korabeli „magyar nemzeti diskurzus” tömegeket mozgósító összetevőire is kitér.

A kutató elemzéseinek középpontjában a szűkebb értelemben vett magyarországi német kisebbség helyzete, fennmaradásáért folytatott küzdelme és csoportszerveződési igényei állnak. Seewann tárgyilagosan szembesíti az olvasót a 19. és 20. század fordulóján szervezkedő németiség kritikussabb momentumaiival, (itt főként a magyar részekről van szó), ugyanakkor párhuzamosan elemzi a nagytöbbségtől vallásilag és nyelvileg is elkülönülő német kiscsoportok jellegzetességeit. Annak ellenére, hogy a németiség alapján véve nem kimondottan zárt településeken élt a magyar részekben, mégis ők is ugyanúgy ki volt téve a korabeli elmagyarosítási törekvéseknek, mint más ekkori etnikumok és népcsoportok tagjai, akik a nemzetiesedés útjára léptek a régiókban. Így tehát a német előkelőségeknek is fokozatosan és áldozatok árán ki kellett vívniuk az elismerést a saját „nemzeti kultúrájuk” iránt (90–91 o.). Az effajta nemzeti elismerésért folyó küzdelem a többséggel vagy más csoportokkal szemben már a 19. század végén elkezdődött a német értelmiségiek köreiből.

Habár a továbbiakban a szerző statisztikákkal támasztja alá a németiség alcsoportokra való lebomlásával kapcsolatos kijelentéseit (90–93, 125 o.) mégis kritizálható az a tény, hogy ezeket az adatokat nem hasonlítja össze ugyanazon településeken élő más nemzetiségek számarányaival. A jobb átláthatóság jegyében az a kérdés is felmerülhet itt az olvasóban, hogy a szerző miért nem elemzi például régiók szerinti lebontásban ezeket az adatokat? Így a felhasznált táblázatok is sokkal szemléletesebbek lehetnének. Vagy ott van például az erdélyi szászokról szóló alfejezet, amelyben Seewann egészen a kora újkorig vázolja e népcsoport sajátos politikai, gazdasági és társadalmi körülményeit, de sajnálatos módon teljesen hiányoznak a párhuzamok a bánáti németiség fejlődési vonalaival, pedig köztudott, hogy a két népcsoport történelmében sok érdekes hasonlóság is fellelhető. A szerző főként a III fejezet 12 alfejezetétől foglalkozik kimondottan a szász népcsoport történelmi vetületeivel. A kutató meglepő módon kezeli a többségbe való beolvastási törekvések problémakörét, hiszen ez esetben alapvető különbséget tesz a vidéki (svábok) és városi területeken élő lakosság (erdélyi szászok) kiindulási helyzete között. Így a „magyar nemzet, mint nagycsoport iránti társadalmi elkötelezettség” és a „nemzetiség nélküli csoport” feltételei között a Magyarországon élő németiségnek gyakorla-

tilag csak 1918 után adatott meg az az „érzelmi-ideológiai ajánlat”, (94 o.) mely szerint ez a kisebbség népközösségként hivatalosan is felléphetett.

A továbbiakban Seewann sikeresen rámutat arra, hogy a „tanácsköztársaság közjátéka” hogyan lett a magyar érdekvédelemtől a nemzeti eszmecsereken keresztül kihasználva, hiszen ez a tematika látszólag egy ideig nyitott maradt – legalábbis a Trianoni békeszerződésig. A német kisebbségi lét feltételeként a szerző a Népszövetség rendszerére hivatkozik, mint érvényes nemzetközi kisebbségvédelmi politikai jogalapra. A történetés itt azt is megerősíti, hogy a Horthy-féle külpolitika különös tekintettel volt „Németország pártfogói szerepére”. Így a német–magyar külkapcsolatok fényében alakuló magyar állami kisebbségpolitika belpolitikailag is erős képviselőt kapott az egyházi konzervatív vonalon. Ilyen értelemben nem elhanyagolhatóak Jakob Bleyer azon törekvései, amelyek alapján a németül beszélő magyarok is tagjai lehetnek volna egy „oszthatatlan magyar politikai nemzetnek” (292 o.), csak hogy ez az elképzelés közben (a gazdasági világválság beköszönésével) teljesen meghiúsult a politikai gyakorlatban. A Trianon utáni politikusok már megerősítették a nemzeti kisebbségek elleni politikájukat Magyarországon és a német kisebbséget ugyanúgy eszközként használták fel akár csak a Német Birodalom által nyújtott más különféle szervezeti-szerkezeti lehetőségeket. Ennek eredményeként egy jelentősebb „etno-politikai mozgósítás” (276 o.) is létrejött Magyarországon és ez által a német kisebbség nagyban szétterjedt szervezetiileg, majd 1938-ban a nemzetiszocialista népszövetségben, a VDU-ban egyesült. (Mint náci népszövetségi szervezet a Volksbund der Deutschen in Ungarn (VDU) egyik fő célja a magyarországi németek disszimilációja volt.)

A második bécsi döntés után megnőtt a német népcsoportok etnikai hangsúlya a magyar területeken és így ez a kisebbség még jobban kiszolgáltatottá vált a Német Birodalommal szemben. Nem elhanyagolható ilyen értelemben a Waffen-SS-be való toborzások sikeres hangulatkelése sem, sőt a szerző a Magyarországhoz csatolt észak-erdélyi és a bácskai (1940) németiség különféle szerepvállalásait is kritikusan tárgyalja.

Seewann bemutatása alapján megállapítható, hogy az érintettek (hovatartozás és szociális háttér szerint) különféleképpen válaszoltak a világháború következtében felgyorsuló eseményekre és számonkérésekre. Az 1946-ban halálra ítélt népszövetségi vezető (Franz Basch) életéből itt bemutatott részesemények is azt bizonyítják, hogy a német kisebbség nagyban ki volt szolgáltatva a Harmadik Birodalom hatásainak. A történetek alapján a szerző szerint Basch ténylegesen „egy politikai per áldozatává válik, ahol az ítélet már eleitől kezdve meg volt hozva”. (312 o.)

Seewann arra is rámutat, hogy a második világháború alatt, úgy a szövetséges erők képviselői, mint egyes száműzetésben lévő kormányok már különféle száműzetési terveken dolgoztak. Seewann ezeket a kormányokat a „Berlin-London-Prága-Budapest” vonalként mutatja be az V. nagyfejezetében és szemléletesen ábrázolja a Kelet- Európában élő német kisebbségi csoportok elűzetését. Sőt mi több, a szerző „a száműzetési tervek” (331 o.) végrehajtását is összehasonlítja, de csak csehszlovák és magyar viszonylatban.

Az ötödik fejezetben a kutató nemcsak a német kisebbség kitelepítésének, áttelepítésének és száműzetésének számos kelet európai vetületével foglalkozik (1946–1950), hanem aztán különösképpen a Magyarországról kiutasított németek visszatéréséről is tárgyilagosan beszámol. Az újrakezdet számos nehézsége ellenére a hazatérő száműzöttek „nem vonakodtak a nehéz munkától és a megerőltetésektől sem” (368 o.) így szorgalommal próbálták meg többben is visszavásárolni eredeti tulajdonaikat és elkobzott házaikat.

A második kötet utolsó fejezetében (VI) Seewann behatóan tanulmányozza a szocializmus időszakát (1949–1989). A lenini nemzetiségi politikai alapfogalmak bemutatása után a kutató rámutat a közben kifejlődő sajátos szovjet nemzeti elképzelés irányaira, vagyis ennek az elgondolásnak a hogyanját és mikéntjét taglalja a kelet-európai országok példáján. Itt a szerző főként a Magyarországon élő németek sorsfordulóit tartja szem előtt, különös tekintettel az 1938–1989 közötti időszakra, amelyet a 7. alfejezetben a „liberalizálódás és rehabilitáció” kulcsszavakkal illet. Seewann az 1989-es év hatásainak egy egész alfejezetet szentel (9) és az 1994–2006 közötti időszak alatt elért teljesítményeket, vagyis a sikeres kisebbségi önkormányzati rendszerek kifejlődését pozitívan ítéli meg. Így, a szerző szerint, az 1989 után létrejövő „nemzetiségi iskolák és a nyelvi kompetencia” valamennyire mégiscsak enyhíthetnek a szocialista évtizedek alatt a kisebbségek ellen beindult uniformizáló törekvések közep és hosszú távú visszafordíthatatlan következményein.

Ebben a szintézisben a kutató vizsgálódásai már csak azért is kimondottan meggyőzőek, mert amennyire a jelenlegi kutatási eredmények ezt megengedték, főként a kelet-közép-európai német kisebbség (ezen belül a magyarországi) helyzetének a tágabb értelemben vett egységes bemutatása áll e

kétkötetes mű középpontjában. Mindez úgy valósul meg, hogy Seewann a kisebbségi kutatással kapcsolatos eredmények széles skáláját is beveti fejtegetéseiben és nem csak a szokásos háromszögű kapcsolatrendszer (anyaország, állam és kisebbség) bemutatására szorítkozik. Seewann szembetűnő elemzései, történelmi élelétéről tanúskodnak és általában kiegyensúlyozott végkövetkeztetésekkel párosulnak, habár az is megállapítható, hogy a szerző egyes érvelése néha túlzottan leegyszerűsített, mint például azon állítása, hogy Magyarországon a második világháborúig nem volt a kisebbségeket pozitív irányba megerősítő „kisebbségpolitikai elképzelés” (277 o.)

Akárcsak az első kötetben, ebben a második részben is jócskán akadnak elírások vagy pontatlan megfogalmazások, mint például „újabszolutizmus” (114 oldal, a III. fejezet 9. részében), vagy az a 9. oldalon lévő pontatlanság, hogy a horvát-szlavón területi autonómia nemzeti jellegű volt. Ez viszont nem így van, mert az a fajta területi önállóság, amiről ott szó van az tulajdonképpen történelmi-államjogi alapokon nyugodott. Csakúgy, mint az első kötetben a „helységnév-egyeztető” itt sincs beépítve a „helységnévgyűjtőbe”, de mégis megállapítható, hogy ez még így is ugyanolyan hasznos akárcsak a nagyon jól összeállított „személynévtár”. A függelék nagyrészt ismeretlen forrásszövegeket is tartalmaz: tulajdonképpen itt 23 darab új forrásanyag feltárásáról van szó. Ezekből 16 magyar nyelvű anyag, amelyekből csak kettőnek van német nyelvű fordítása. Bármennyire is sajnálatosak a fent említett szerkesztési hiányosságok, ezek mégsem csökkentik a könyvben bemutatott tények eredetiségét és tudományos értékét.

Összegzés: A könyv alapüzenete az, hogy Magyarország mindig is a többnemzetiségű ország volt. Szent István többnemzetiségű államfelfogása 800 évig sikertörténet volt, míg a nemzetállamiság története még csak 100 éves sincs. Szent István óta a németek mindig is része voltak a magyar történelemnek és az is maradtak egészen a kiutasításukig. Ugyanakkor, ha úgy tetszik, ők még a mai napig is tevékenyen jelen vannak a magyarság történetében, sőt a 2. Világháború után is volt elég német, aki részt vett az ország újjáépítésében. Így a történelmi távlatokból igenis megállapítható, hogy a németek mindig is kulcsszerepet játszottak az újjáépítésekben és kulcsszerepet vállaltak Magyarország nyugatiasabbá tételében. A német bevándorlók és telepések már a középkorban is fejlett technológiákat és modern kultúrát hoztak magukkal.

A szerző célja e könyvben az, hogy összeítse, a kelet közép európai történelemben meglévő ismereteket a Magyarországon élő német kisebbségekről. Ugyanakkor a történész itt összefoglalja azokat a forrásokat, amelyek már megjelentek magyar, német, román és délszláv nyelveken. Ezek a szaktanulmányok tulajdonképpen kézikönyveknek készültek, amelyeket egy sajátos narratíva köt össze. A történész egy egyszerű nyelvezetre törekedett és az elkerülhetetlen szaknyelven kívül egy jó irodalmi németet használ.

Konklúzió: Végkövetkeztetésként elmondható, hogy Seewann jól dönt akkor, amikor a német kisebbséget úgy mutatja be a dualista magyar időkig visszamenőleg, hogy ezt a korszakot, a Trianon utáni Magyarország szemlélődőjének a szemszögéből közelíti meg. Ez a fajta módszeresség nemcsak a tények átláthatóságát segíti elő, hanem a mű tudományos értékét is jelentősen megnöveli. Ilyen értelemben Gerhard Seewann szintézise egy sikeres életmű is egyben, amely nemcsak a kutatóknak, hanem a nagyközönségnek is szól. A két kötetben közzé tett történelmi eredmények és feldolgozott statisztikák nemcsak a magyarországi német kisebbség számára lehetnek iránymutatóak, hanem a német külpolitika és a magyar bel-és külpolitika számára is.

Eperjesi Zoltán

Kozári Monika

A NYUGDÍJRENDSZER MAGYARORSZÁGON MÁRIA TERÉZIÁTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG

(Társadalombiztosítási Könyvtár.)

Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 366 o.

A szakpolitikák története elhanyagolt területe a magyar történetírásnak, aminek részben talán a kutatói érdeklődés hiánya az oka – részben és inkább azonban az, hogy a szakpolitika-történet kevésbé kelendő, mint a pártpolitika, a „fontos” politikusok és az „igazi” politikai konfliktusok.